

**FILOZOFIA AKO REFLEXIA SKÚSENOSTI
(K 150. výročiu narodenia Johna Deweyho)**

EMIL VIŠŇOVSKÝ, Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, Bratislava; Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK, Bratislava

VIŠŇOVSKÝ, E.: Philosophy as a Reflection of Experience (150th Birthday Anniversary of John Dewey)
FILOZOFIA 64, 2009, No 8, p. 765

The paper provides a focused account of John Dewey's philosophy centered around his metaphysics of experience and theory of inquiry as the gist of his contribution. Other important aspects of his unprecedent work, such as instrumentalism, philosophy of education, theory of democracy, are also given attention. The intention of the author is also to present Dewey's conception of philosophy as a reflection of experience. In conclusion the author points to the relevance of Dewey's philosophy today.

Keywords: Experience – Instrumentalism – Metaphysics – Inquiry – The concept of philosophy

Úvod. Predstaviť filozofiu Johna Deweyho (20. 10. 1859 – 1. 6. 1952) a sumarizovať jeho miesto a význam vo filozofii 20. storočia na malom priestore je nemožné. Zaiste, nie všetko z 37 zväzkov súborného vydania jeho diela [4]¹ môžeme pri kritickom čítaní označiť za „čistú“ filozofiu; nájdeme tu dost’ „materiálu“, ktorý patrí do psychológie, sociológie, politológie, histórie, ba aj fyzioterapie či publicistiky atď. Sotva však môže i ten najprísnejší kritik poprieť, že vo všetkom, čím sa John Dewey zaoberal a o čom písal, sa dá identifikovať jeho vlastný deweyovský filozofický prístup a uhol pohľadu. Ten vyvieral zo základnej intencie jeho koncepcie filozofie ako otvorenej „problémom ľudí“, nie uzavretej do vlastných „problémov filozofov“. Filozofické problémy podľa neho pramenia v konfliktoch a ťažkostiach spoločenského života a doby. Filozofia je povolaná kriticky ich reflektovať, a tým prispievať k ich riešeniu; filozofia je metóda, intelektuálny nástroj na artikuláciu najhlbších spoločenských problémov i túžob svojej doby. Je to tiež kultivovaná a inteligentná metóda morálnej a politickej diagnózy i prognózy; je to všeobecná teória výchovy, skúmania a riešenia problémov. Filozofia je vízia, imaginácia a reflexia skúsenosti, ktorá je relevantná z hľadiska života a ktorej poslanie spočíva v prispievaní „k ľudskému snaženiu o dosiahnutie usporiadanejšieho a rozumnejšieho šťastia“ ([1], 97).²

¹ Celé vydanie pozostáva z troch súborov: *The Early Works, 1882 – 1898* (EW); *The Middle Works, 1889 – 1924* (MW); *The Later Works, 1925 – 1953* (LW). Okrem toho existuje aj súborné vydanie jeho básní ([5] a listov [6]).

² K takejto Deweyho koncepcii pozri napr. jeho texty *Prečo študovať filozofiu?*, *Filozofia a americký národný život*, *Vplyv darvinizmu na filozofiu*, *Filozofia výchovy*, *Potreba obnovy filozofie*, *Budúcnosť filozofie v našej ére vedy* (*Jej rola nikdy nebola väčšia*) in [26] a výňatok *Rekonštrukcia vo filozofii* in [1].

Napriek rozsahu svojho diela nebol Dewey žiadny encyklopedista, ba dokonca ani systematizátor. K filozofickým otázkam sa vyjadroval tak, ako k nemu prichádzali, a nemal v úmysle vytvárať systém (na rozdiel od jeho veľkého učiteľa Hegela). Až na sklonku života si *ex post* uvedomil, že predsa len možno nejaký systém vytvoril, no nestihol ho už spätne zrekonštruovať. Jeho dielom bola skôr rekonštrukcia celej predchádzajúcej filozofie z hľadiska potrieb ľudí a spoločenskej reality 20. storočia.

Diapazón a jadro Deweyho filozofie. Aspoň taxatívne: Oblasti filozofie, v ktorých je jeho príspevok dodnes relevantný, zahŕňajú prinajmenšom metafyziku, epistemológiu, logiku, estetiku, sociálnu a politickú filozofiu, filozofiu výchovy, filozofickú antropológiu, axiológiu a filozofiu náboženstva. No ak by sme mali predstaviť Deweyho filozofiu v koncíznejšej podobe, musíme sa zamerať na jej jadro. Tým však nebude jeho *instrumentalizmus*, s ktorým on sám súhlasil ako s menom pre jeho vlastný variant pragmatizmu³ a pod ktorým sa napokon jeho filozofia všeobecne zafixovala najmä v 1. polovici 20. storočia (pozri napr. [28]), práce českých filozofov nevynímajúc.⁴ Dewey pokladal instrumentalizmus za istý všeobecný znak filozofie pragmatizmu, a to nielen svojho, ale aj Jamesovho, Peirceovho, Schillerovho atď.⁵ Avšak ani toto Deweyho meno pre „staré idey“ pragmatizmu nebolo o nič lepšie a šťastnejšie než všetky ostatné mená, ktorými nazvali túto filozofiu jej tvorcovia; všetky totiž už na prvý pohľad vyvolávali – najmä na tradičnom európskom filozofickom kontinente – úškrny, nedôveru a apriórne odmietanie (čím sa už vopred „vybavila“ akákoľvek serióznejšia kritika). Dewey si to uvedomoval a reflektoval to napríklad v stati *Pragmatické zmierenie* [10], kde hovorí, že tieto nešťastné mená vedú k vytváraniu najrozličnejších mýtov okolo filozofie pragmatizmu; že slová, a zvlášť epitetá, môžu vyvolávať rôzne asociácie a konotácie, ale že vo filozofii nie sú vôbec sebvysvetľujúce. Preto podľa neho iba „myseľ zbavená akéhokoľvek zmyslu pre logiku i zmyslu pre humor“ sa môže snažiť „univerzalizovať instrumentalizmus“ ako doktrínu, v ktorej nástroje budú čímsi absolútnym a samoučelným, „iba nástrojmi ďalších nástrojov“ ([10], 150). Dewey aj v ďalších prácach vysvetľuje, že pragmatistický instrumentalizmus nie je ani posadnutosť nástrojmi (napr. v podobe modernej vedy, techniky

---

³ Pozri napr. jeho článok *Vývoj amerického pragmatizmu* [9]. „Instrumentalizmus“ bol v tých časoch frekventovaný, hoci nejednoznačný termín v slovníku americkej filozofie, kritizovali ho napr. J. Royce či G. Santayana. Dewey sa mu usiloval dať pozitívny význam, no používal ho ako hypotetický termín na označenie istých logických, etických, ba aj ontologických a epistemologických názorov, a to nielen svojich vlastných. Avšak, ako hovorí v autobiografickej esejí, robil tak len preto, že nemal vhodnejší termín. Neskôr (po r. 1930) tento termín používal oveľa opatrnejšie a zriedkavejšie.

⁴ Pozri napr. prácu F. Krejčího ([22], 119 – 170). Na rozdiel od neho K. Vorovka [27] podal oveľa plastickejší obraz pragmatizmu vrátane Deweyho bez toho, aby sa sústreďoval práve na instrumentalizmus.

⁵ V zborníku *Eseje z experimentálnej logiky* ([7], 367) definoval instrumentalizmus ako „behavioristickú teóriu myslenia a poznania“, čo znamená, že „poznávanie je činnosť, ktorú robíme; že analýza je v konečnom dôsledku predmetná a aktívna; že významy v ich logickej podobe sú stanoviská, prístupy a metódy správania vo vzťahu k faktom a že aktívne experimentovanie je podstatné pre verifikáciu“; a „myslenie je prirodzenou reakciou organizmu, ktorá prináša poznanie vďaka neistej situácii, v ktorej vzniká, a vďaka skúmaniu, rekonštrukcii a kontrole, ktorým slúži“. Poznanie aj myslenie sú teda „instrumentálne“ vo vzťahu k výslednej zvládnutej situácii, ale nič viac instrumentalizmus neznamená.

a priemyslu), ani redukcia všetkého na nástroje, ale ani ich absolutizácia v odtrhnutosti od akýchkoľvek cieľov a hodnôt či ideálov.⁶ Naopak, zdôrazňuje, že každý nástroj nadobúda svoju funkčnosť a zmysel práve v kontexte s cieľmi, ktorým slúži. Teda aj napriek Deweyho adopcii termínu „inštrumentalizmus“ jeho stotožňovanie s tým, čo sa v modernej filozofii zafixovalo ako „inštrumentálna racionalita“, bola a je hrubým zjednodušením (skutočnou vulgarizáciou) a nepochopením jadra jeho filozofie.

Jadrom Deweyho filozofie však nebude ani jeho koncepcia *výchovy*, ani koncepcia *demokracie*, hoci im pripisoval mimoriadny význam a prenikol nimi ďaleko za hranice americkej filozofie, ba práve prostredníctvom svojich pedagogických spisov⁷ a klasickej *Demokracie a výchovy* [18] sa stal známym a vplyvným aj u nás. Dewey nepochybne patrí medzi najvýznamnejších filozofov výchovy 20. storočia. Takisto je dodnes zaujímavá a podnetná jeho sociálna a politická filozofia, napríklad koncepciou liberalizmu, komunity, verejnosti, ale najmä demokracie. Dewey bol skutočným filozofom demokracie (pozri napr. [21]), ktorú chápal nielen ako spôsob politickej moci a vlády, ale aj ako spôsob myslenia a konania; nielen ako politickú, ale aj etickú, ba antropologickú kategóriu. Podľa neho skutočná, t. j. tvorivá demokracia je nesmierne ťažká úloha, ktorá je stále ešte len pred nami, ako napísal v úvahe pri príležitosti svojich 80. narodenín ([19], 639 – 646). No aj napriek jeho príspevku do týchto oblastí filozofie, ktorý zostáva v mnohom stále neprekonaný a inšpiratívny, nie v tom spočíva jeho vrcholný filozofický výkon.

Podľa nových čítaní a najnovších interpretácií tým skutočným jadrom Deweyho filozofie a jej centrálnym pojmom je koncept *skúsenosti*. Je to koncept, ktorý ďaleko presahuje všetky predošlé (i mnohé nasledujúce) koncepty skúsenosti a ktorý zahŕňa aj inteligenciu (jeho termín pre racionalitu) a skúmanie (jeho termín pre poznanie i vedu). Svet živej (žitej, životnej) skúsenosti bol preňho východiskom i cieľom filozofie a mnohí znalci Deweyho sa dnes prikláňajú k stanovisku, že filozofickým jadrom Deweyho myšlienkového diela je „empirický naturalizmus“ (pozri napr. ([2], 68 – 69; [20]). Dewey sám tak explicitne označil svoju metódu i metafyziku ([8], 4, 62). Jeho pragmatizmus je naturalizmus, pretože „akcentuje *kontinuitu* sveta ľudí a sveta prírody a vyvracia dualistické a antropocentrické predsudky, ktoré boli príznačné pre filozofiu od čias Descarta“ ([2], 68).⁸

Deweyho koncept metafyziky. Metafyziku Dewey definoval ako „skúmanie najvšeobecnejších stránok reality“ ([8], 50) a nepokladal ju za základnú disciplínu, z ktorej by sa mala následne vyvodzovať celá stavba filozofie. Naopak, takéto tradičné (platónske) poňatie metafyziky kritizoval a pokladal ho dokonca za škodlivé, pretože rozdeľovalo bytie na dve oblasti: na oblasť skutočného, t. j. nemenného a dokonalého bytia a oblasť zdanlivého, t. j. premenlivého a nedokonalého bytia. „Najvšeobecnejšie stránky reality“

---

⁶ V práci *Hľadanie istoty* napríklad vysvetľuje, že v epistemologickom kontexte inštrumentalizmus znamená opozíciu proti koncepcii poznania ako čistej kontemplácie a že „podstatou pragmatického inštrumentalizmu je chápanie poznania i praxe ako nástrojov vytvárania dobra“ ([11], 30).

⁷ Deweyho doposiaľ najvydávanějšía a zrejme aj najčítanejšia práca *Škola a spoločnosť* bola zároveň aj jeho prvou prácou preloženou do češtiny [17].

⁸ Na sklonku života Dewey uvažoval ešte o jednej knihe, v ktorej chcel zosumarizovať svoju filozofiu. Začal ju písať v r. 1941 a rukopis dokonca dokončil v r. 1949, avšak ten sa stratil. Knihu nazval jednoducho *Naturalizmus* ([23], 481 – 482).

totiž vôbec nemusia byť identické s najideálnejšími či najdokonalejšími stránkami a tie zasa nemusia byť identické s nemennými či večnými stránkami reality. Podľa neho premenlivosť, nedokonalosť, otvorenosť, neistota atď. sú rovnako všeobecné stránky reality.

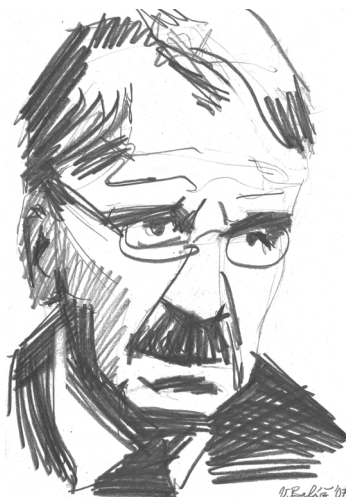
Deweyho metafyzika má teda inú štruktúru i funkcie než metafyzika tradičná. Jej cieľom je odstrániť každú rozdvojenosť, dualitu bytia a vrátiť integritu svetu i nášmu filozofickému vnímaniu sveta. Medzi prírodou a kultúrou, prírodou a skúsenosťou je kontinuita, a celé bytie nie je statické, ale dynamické. Prirodzene, že aj on rozlišuje v bytí popri elementoch, ktoré sú neisté a nestále, avšak rovnako reálne, aj elementy, ktoré sú relatívne stabilné, stále, ako sú korelácie medzi procesmi (tradične tzv. zákony); keď ich poznáme, môžeme ich predvídať a využívať. Metafyzika tak môže byť nástrojom praktickej inteligencie. Jej úlohou je opísať živú skúsenosť, jej obsah, čím sa vytvára aj predpoklad jej následnej kritickej rekonštrukcie. Nie je to metafyzika bytia, ale skôr metafyzika skúsenosti a jej predmetom je práve obsah skúsenosti, teda všetky entity vo vzájomných interakciách, ktoré vstupujú do našej skúsenosti. Čo je za hranicami našej skúsenosti, to nemôže byť predmetom metafyziky, ale iba fiktívnej špekulácie. Aj preto chcel termín „metafyzika“ napokon opustiť ([16], 387 – 389). Pravda, podľa Deweyho rozum sám, presnejšie, ľudská inteligencia, je súčasťou ľudskej skúsenosti. A ak ľudia nie sú iba diváci, ktorým ide o poznanie, zrkadlenie prírody a diania v nej, ak sú sami aktívnymi aktérmi tohto diania, tak v tejto metafyzike má svoje miesto aj ľudská zodpovednosť a „praktický rozum“ nie je oddelený od „teoretického rozumu“. Skúsenosť ako reálny proces je centrálnym „článkom“ medzi prírodou a kultúrou, pretože práve ona nás jednak dostáva do kontaktu s prírodou, jednak v nej vytvárame kultúru. Inými slovami, ak hlavnou intenciou Deweyho filozofie bolo uchopiť vzťah prírody a kultúry, tak jeho metafyzika je metafyzikou skúsenosti, v ktorej ide práve o „dialektiku“ prírody a kultúry. Obsahom našej skúsenosti totiž, najvšeobecnejšie povedané, nie je nič iné ako „hra“ prírodných a kultúrnych síl.⁹

Deweyho koncepcia skúsenosti. Deweyho koncepcia skúsenosti je radikálne nová a je explicitne zameraná proti britskému empirizmu (hoci nielen to), ktorého koncepciu skúsenosti pokladal (spolu s W. Jamesom) za neadekvátnu a nedostatočne empirickú. Tradičná moderná koncepcia skúsenosti sa totiž vyznačovala najmä týmito znakmi: 1. skúsenosť viazala na zmysly ako „zmyslovú skúsenosť“, ktorá sa stavala do protikladu k rozumu; 2. skúsenosť viazala na subjekt ako „subjektívnu skúsenosť“, ktorá nás od okoliťého sveta skôr oddeľuje, než s ním spája; 3. v takto poňatej skúsenosti sú zmysly a subjekt prevažne pasívne. Skúsenosť bola chápaná atomisticky a abstraktne ako základný epistemologický pojem. Naproti tomu pragmatistický pojem skúsenosti (u Jamesa a Deweyho) hovorí, že: 1. skúsenosť nie je len zmyslová a zahŕňa aj rozum; 2. skúsenosť nie je čisto subjektívna (vnútorná), ale obsahuje aj elementy objektívneho a spája nás so sve-

---

⁹ Na sklonku života Dewey takisto uvažoval o tom, že by koncept skúsenosti mohol nahradiť konceptom kultúry a v tomto zmysle prepísať svoj *opus magnum* ([8], 361). Skúsenosť a kultúra sú uňho identické ontologické koncepty, ba pojem kultúry je vhodnejší než pojem skúsenosti. Z tohto hľadiska by bol niekdajší Deweyho projekt „ontológie skúsenosti“ vlastne projektom „ontológie kultúry“, ako o ňom dnes uvažuje J. Šmajš [25].

tom; 3. skúsenosť je aktívna, tvorivá a konštruktívna. Skúsenosť sa chápe kontinuálne a holisticky ako základný ontologický pojem. Skutočná ľudská skúsenosť je celostná, bohatá, mnohostranná, nie atomistická, nie sú to holé a čisté zmyslové dáta. Je to predovšetkým reálna interakcia – podľa Deweyho dokonca „transakcia“ – človeka so svetom, ktorá zahŕňa aj chápanie a inteligenciu. Všetky dáta sú len výsledkom našej analýzy skúsenosti, no výsledok analýzy skúsenosti nemožno vydávať za počiatok skutočnej skúsenosti. Skúsenosť obsahuje v sebe skúmanie a experimentovanie.

Dewey nadviazal na Jamesovu koncepciu skúsenosti (radikálny empirizmus) a spolu s ním rozlíšil dve úrovne skúsenosti: 1. úroveň primárnej skúsenosti (bežnej, bezprostrednej, každodennej) a 2. úroveň sekundárnej skúsenosti (reflexívnej, sprostredkovanej, špecializovanej), ktorá sa zakladá na prvej, avšak vracia sa do nej, kým prvá jej poskytuje test. Úlohou sekundárnej skúsenosti – ktorej formou je aj filozofia – je reflektovať a vyjasňovať význam prvotnej skúsenosti, chápať ju a vyjasňovať ([8], 16 – 18, 39). Proces prechodu od prvej k druhej a späť Dewey opisuje ako „naturalizáciu inteligencie“ ([11], 174, 175). Dôležitý je tento rozdiel medzi oboma úrovňami skúsenosti. To, s čím sa stretávame a pracujeme na prvej, sú objekty, ktoré sú konkrétne, empirické, ale fragmentárne, nepochopené, nejasné, náhodné. Na druhej sú objekty zasa abstraktné, „mentálne“, avšak rozlíšenie dvoch úrovní skúsenosti neznamená vytváranie dualizmu medzi nimi. To skôr bolo tradičnou chybou filozofie, keď buď medzi týmito typmi objektov nerozlišovala, resp. pripisovala objektom druhého typu také isté vlastnosti ako objektom prvého typu, alebo im pripisovala dokonca vyšší ontologický status ([8], 16) ako „vzorom“, hypostazovala ich.

Všeobecné črty ľudskej skúsenosti podľa Deweyho sú tieto: 1. skúsenosť je dvojnásobný termín, lebo je to aj *proces*, aj *obsah*: proces-obsah interakcie človeka a sveta, organizmu a prostredia ([8], 18); 2. skúsenosť nie je primárne poznávací záležitosť, ale poznávanie je jedným z modov skúsenosti ([8], 74 – 75), pričom netreba zabúdať, že súčasťou skúsenosti je vždy aj to, čo je nevedomé, iracionálne, nepochopené, nezvládnuté, zmätené atď.; 3. skúsenosť má inherentný edukačný, formatívny aspekt (učíme sa zo skúsenosti), t. j. jej súčasťou sú významy a symboly, a v skúsenosti sa formujú naše návyky myslenia i správania; 4. skúsenosť je simultánne pôsobenie aktívneho i pasívneho elementu; 5. skúsenosť má verejný a spoločenský charakter, imanentné etické, estetické a náboženské aspekty. Skúsenosť podľa Deweyho je dynamický, variabilný proces, ktorý obsahuje prechody, zmeny i výsledky (završenie, dielo, riešenie, produkt a jeho spotrebu atď.). V tomto procese sú, pravdaže, aj zastávky a prestávky, spomalenie toku a tempa a pod., keď sa napr. zhodnocujú predošlé etapy alebo sa naberá energia do budúcnosti, ale celkovo je to nepretržitý, kumulatívny proces, z ktorého nemôžeme vystúpiť. Skúsenosť obsahuje kontinuitu a vnútornú integritu. Hodnota skúsenosti spočíva nielen v úspešnom završení, dokončení, uskutočnení, vyvrcholení, ale aj v samotnom procese, ktorým je neustále pretváranie, obnovovanie, rekonštrukcia ([12], 45). V skúsenosti sa prekonáva

dichotómia subjektu a objektu, teórie a praxe. Skúsenosť je primárne procesom konania, ktoré zahŕňa aj poznávanie v podobe aktivity zmyslov a inteligencie, nie je to ani proces čistej empirie, ani proces čistej teórie. Skúsenosť zahŕňa všetko, čo sa odohráva v interakcii medzi človekom a prírodným a sociokultúrnym svetom. Skúsenosť je podľa Deweyho najširší koncept, ktorý zahŕňa aj koncepty života a dejín. Skúsenosť je prvá danosť našej existencie a nemá zmysel pýtať sa, kde sa skúsenosť vzala a prečo tu je. Realitu máme danú práve v skúsenosti, nevieme povedať, čo je za hranicami skúsenosti.

Z toho vidno, že Deweyho model reality je nesubstančný a anti-esencialistický. Za hľadáním substancie (esencie) je podľa neho hľadanie istoty – nespochybniteľného počiatku alebo elementu ako nezávislej jednotky, čohosi abstraktne izolovaného, čo nezávisí od ničoho, iba samé od seba, čo nie je určované ničím, iba samé sebou, je plne autonómne a sebestačné atď. To je však buď naša ilúzia, alebo účelová abstrakcia a konštrukcia. Podľa Deweyho nič také ako sebestačná izolovaná jednotka nejestvuje, pretože všetko existuje iba vo vzájomnej prepojenosti, v sieti interakcií. Primárne existujú len entity vo vzájomných vzťahoch, súvislostiach, interakciách. V procese našej skúsenosti s prírodou zisťujeme, že príroda je premenlivá, dynamická a že to je len naša potreba, vôľa a snaha urobiť ju relatívne stabilnejšou, aby sme mohli v nej žiť (kultúra je protiklad prírody v tom zmysle, že vyvažuje a modifikuje jej dynamiku z hľadiska našich ľudských potrieb). Namiesto o bytí hovorí Dewey o prírode, v ktorej nikdy nič nie je definitívne uzavreté, ukončené. Vždy existuje ešte niečo ďalšie, čo možno pridať, obmeniť, nejaká ďalšia možnosť vývoja atď. Všetky entity sa nachádzajú nielen v neustálej interakcii, ale aj v vo vzťahoch. Preto existuje kontingencia. Skúsenosť pre Deweyho teda v konečnom dôsledku nie je predmetom skúmania, ale nástrojom jej vlastnej sebaapremeny, nástrojom zmeny neistej ľudskej situácie na relatívne stabilnú a nástrojom riešenia ľudských problémov. Z hľadiska človeka má „filozofia skúsenosti“ vlastne tri aspekty: 1. mať skúsenosť (zažívať, zakúšať ju, žiť, ale ešte ju nepoznať v zmysle pochopenia); 2. chápať skúsenosť (skúmať ju, analyzovať, reflektovať aj projektovať); 3. meniť a obohacovať skúsenosť (konštruovať ju prakticky, transformovať, konať, riešiť problémy).

Skúsenosť a skúmanie. Skúsenosť obsahuje nielen nekognitívne, ale aj kognitívne aspekty. Presnejšie, skúsenosť obsahuje skúmanie, ktoré je Deweyho základným epistemickým pojmom. Skúsenosť bez skúmania neexistuje a vice versa; skúmanie je nielen súčasťou, ale aj formou skúsenosti (napr. vedecké skúmanie ako vedecká skúsenosť alebo náboženské prežívanie ako náboženská skúsenosť atď.); existuje pluralita foriem skúseností a skúmania). Touto koncepciou Dewey prekonáva ďalší tradičný dualizmus vo filozofii – dualizmus ontológie a epistemológie. Cez pojem skúmania sa pojem poznania rozširuje, „demokratizuje“: skúmame totiž všetci, nielen vedci. Všetci sme ako ľudia skúmavé bytosti a skúmanie je proces, činnosť, nie jednotlivý akt. Filozofia prostredníctvom epistemológie tiež vlastne skúma to, ako ľudia skúmajú, a v rámci toho napr. to, čo vedci robia, atď.

Modelom tradičnej epistemológie bolo zrakové vnímanie a ideálom nezainteresovaný divák, poznávajúci svoj objekt s maximálnym vylúčením vlastnej subjektivity a jej vplyvu. Podľa pragmatizmu takýto ideál je obmedzený, ak nie celkom iluzórny. Poznáva totiž vždy konkrétny človek, ktorý nie je nezainteresovaným divákom, ale zainteresovaným aktérom s vlastnými návykmi, záujmami, cieľmi atď. Preto namiesto o poznávaní

Dewey radšej hovorí o skúmaní: Človek je výskumník, ktorý sa zaujíma o predmet svojho skúmania vždy s nejakým cieľom. Tradičnú schému subjekt/objekt poznania nahrádza schémou výskumník/ cieľ skúmania/predmet skúmania. Objekt skúmania (nie je totožný s prírodným objektom, ktorý existuje pred skúmaním) je výsledkom procesu voľby, orientácie, zamerania skúmania a pod., nie je teda vopred daný a skúmanie je vždy nevyhnutne zaťažené teóriou a významami; navyše, skúmanie ako reálna praktická činnosť (skúsenosť) pretvára aj samotný svoj objekt. Skúmanie je mnohodimenzionálne a pluralitné. Zahŕňa aj fyzickú činnosť, experimentovanie a manipulovanie s objektom. V tradičnej epistemológii sa celý proces poznávania oddelil a izoloval (v mene jeho objektivity a pravdivosti) od ostatnej ľudskej činnosti, vydľil sa z nej ako čosi samostatné, špecializoval sa a postavil sa proti nej. Práve v dôsledku tohto oddelenia poznávania (a myslenia) od ostatnej ľudskej činnosti a praxe vznikali neriešiteľné otázky v epistemológii (napr. *Ako je možné poznanie vonkajšieho sveta?*). Dewey svojou koncepciou skúmania vrátil poznanie späť a začlenil ho do celkového prúdu ľudskej činnosti (skúsenosti).

Dewey tu nadväzuje na ideu skúmania u Peircea, podľa ktorého človek nevyhnutne potrebuje pre svoj život skúmať a to najhoršie, čo sa mu môže stať, je to, že mu niekto bude blokovať cestu skúmania. Preto Peirce i Dewey požadujú nepretržité skúmanie bez prekážok. Dewey však skúmanie (ani poznanie, ani vedu) nechápe intelektualisticky ako čosi „vyššie“, ako stelesnenie vyššej, kontemplatívnej či duchovnej podstaty alebo potreby človeka, ale chápe ho naturalisticky. V tom prvom pláne človek má predovšetkým návyky a jeho prirodzenosť je návyková. K prirodzenosti človeka patrí aj to, že je to bytosť riešiaci problémy (čo netreba vysvetľovať, skôr opak toho, t. j. neriešenie problémov je anomália, neprirodzenosť človeka). Prirodzene a spontánne žijeme a konáme bez toho, že by sme sa nad tým zvlášť zamýšľali, a to je návykové konanie, ktoré zvládame vďaka zručnostiam. To sa prerušuje vtedy, keď nastupujú ťažkosti, nepríjemnosti, neurčitosti, neistota, keď sa niečo pokazí, naruší v našom zabehanom spôsobe života a činnosti. Vtedy nemôžeme pokračovať ďalej, až kým túto situáciu nevyriešime, nezmeníme. Súhrnným nástrojom a procesom, prostredníctvom ktorého to robíme, teda riešime túto situáciu, je práve skúmanie. Primárnym cieľom skúmania v rámci skúsenosti nie je hromadenie poznatkov, ale vyriešenie nepríjemných a zlých situácií a prostredníctvom toho vylepšovanie života.

Dewey aj svoju koncepciu logiky rozpracoval ako „logiku skúmania“ [15]. V rámci nej rekonštruoval „model skúmania“, podľa ktorého prirodzene a spontánne postupujeme (s tými či onými odchýlkami) tak v bežnom, ako aj vo vedeckom skúmaní. Tento model je podľa Deweyho skôr opisom, zovšeobecnením pozorovania minulej skúsenosti, ktorá sa už osvedčila, nie normou predpisujúcou, ako by sme mali skúmať a riešiť problémy. Preto tento model nie je univerzálny a nie je to ani absolútna záruka úspešnosti riešenia všetkých problémov. A nie je to len model individuálneho skúmania, ale aj skúmania sociálneho ako kooperatívneho skúmania, napr. komunity vedcov.

Samotné vedecké skúmanie a jeho metódy Dewey nikdy neabsolutizoval, nezbožšťoval, ale vyzýval uplatňovať ich ako empirické a kritické skúmanie vo všetkých oblastiach skúsenosti, teda aj v morálke, náboženstve, ba i vo filozofii. Veda nie je nič ezoterické, je to forma praktickej činnosti, ktorá je kontinuálna s bežnou skúsenosťou. Veda bola preňho predovšetkým spôsobom usporiadania skúsenosti a emancipácie od zaužívaných, tradičných a navyknutých cieľov, postupov, rutiny, obmedzenosti atď. Vedecký

prístup nie je nič iné ako skúmanie, rozlišovanie a vyvodzovanie záverov z faktov. Protes-tuje proti tomu, aby sa výsledky vedy brali ako raz navždy dané dogmy, a nie ako nástroje ďalšieho skúmania. Ani skepsa nie je preňho večná a absolútna, ale je to len cesta k ďalšiemu produktívnemu skúmaniu.

Skúsenosť a filozofia. Skúsenosť je zdrojom našej inteligencie i múdrosti – filozo-fickej i životnej vôbec. Ide o to, ako vieme načúvať svojej skúsenosti, ako vieme čítať, čo nám hovorí. Preto podľa Deweyho plná, bohatá a rozmanitá ľudská skúsenosť, ktorú nemožno redukovať len na akt zakúšania, je takisto východiskom filozofie, ktoré nie je vykonštruované ani čisto intelektuálne. Filozofia túto skúsenosť reflektuje, aby ju pocho-pila, a vracia sa do nej, aby na ňu reálne pôsobila. Preto už mladý Dewey definoval zmysel filozofie ako poznávanie „podstaty a významu skúsenosti“.

Dewey ako pragmatistický naturalista vo svojej filozofii rehabilituje (alebo skôr ako prvý plne inauguruje) živú skúsenosť ako to, z čoho treba vychádzať, čo treba rešpekto-vať, a nie obchádzať, alebo dokonca tým pohádzať ako niečím nefilozofickým, nízkym a pod., čoho význam treba plne doceniť a pochopiť. Podľa Deweyho filozofia začína tu a teraz, *in medias res*, z reflexie bezprostrednej skúsenosti, do ktorej sa má potom vrátiť, aby ju osvetlila, prípadne i transformovala. Počiatkom filozofie je konkrétna situácia a problémy, ktoré nastoľuje. Deweyho filozofia je doma práve v tejto konkrétnej, kom-plexnej i konfúznej ľudskej situácii, je voči nej vnímavá, ak chce byť vo vzťahu k nej aj relevantná. Máloktoľ filozof vedel tak reflektovať ľudskú skúsenosť a artikulovať svoju dobu, ako aj komunikovať s ňou, ako práve Dewey a len máloktoľ filozof dosiahol počas svojho života aj taký vplyv na svojich súčasníkov ako práve on. On sám však nechcel byť nadčasovým (či nečasovým) hlasom bytia, ale chcel byť užitočným a produktívnym filo-zofom, ktorý pomáha riešiť problémy ľudí svojej doby a spoločnosti tak, že ich reflektuje a osvetľuje prostriedkami filozofie. Dewey bol „prézentaista“: chcel rozhodne oslovovať (nie oslavovať) svojich súčasníkov.

Napriek tomu dnes môžeme povedať, že Dewey svoju dobu predbiehal a v mno-hých otázkach ako filozof už dávno čakal na konci tej cesty, ktorou sa neskôr vydali Fou-cault a Deleuze, ako sa vyjadril R. Rorty ([24], 511)). Jeho filozofia – ako každá dobrá filozofia – je skôr „polytemporálna“ ([3], 5). Je teda uplatniteľná aj mimo doby bezpro-strednej skúsenosti a aktuálneho života svojho autora, pretože stále vrhá svetlo na prob-lémy, ktorými žijeme aj my: problémy demokracie, technológie a kultúry; problémy vý-chovy, spôsobu života, morálky, súkromia i verejnosti; problémy spojenia vedy a praxe, života a umenia, svetskosti a posvätnosti atď. Preto pripomínať si Deweyho výročie naro-denia nie je žiadna pieta ani rutinná záležitosť v historickom kalendári. Deweyho filozofia je živá a podnetná aj pre 21. storočie, ovplyvňuje súčasné a bude ovplyvňovať aj budúce generácie filozofov.

LITERATÚRA

- [1] BODNÁR, J. (ed.): Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia, existencializmus. In: *Antológia z diel filozofov*, 8. zv. Bratislava: EPOCHA 1969, s. 85 – 97.
- [2] BOISVERT, R.: *Dewey's Metaphysics*. New York: Fordham University Press 1988.
- [3] BOISVERT, R.: *John Dewey: Rethinking Our Time*. Albany: State University of New York Press 1998.
- [4] DEWEY, J.: *The Collected Works of John Dewey, 1882 – 1953*. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale

- and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1967 – 1991.
- [5] DEWEY, J.: *The Poems of John Dewey*. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1977.
- [6] DEWEY, J.: *The Correspondence of John Dewey*. Ed. by L. A. Hickman. Carbondale: Southern Illinois University Press 1999 – 2004.
- [7] DEWEY, J.: Essays in Experimental Logic. In: DEWEY, J.: *The Middle Works, 1899–1924*. Vol. 10. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1980.
- [8] DEWEY, J.: Experience and Nature. In: DEWEY, J.: *The Later Works, 1925 – 1953*, Vol. 1. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1981.
- [9] DEWEY, J.: The Development of American Pragmatism. In: DEWEY, J.: *The Later Works 1925 – 1953*. Vol. 2. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1984.
- [10] DEWEY, J.: The Pragmatic Acquiescence. In: DEWEY, J.: *The Later Works, 1925 – 1953*. Vol. 3. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1984.
- [11] DEWEY, J.: The Quest for Certainty. In: DEWEY, J.: *The Later Works, 1925 – 1953*. Vol. 4. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1984.
- [12] DEWEY, J.: Art as Experience. In: DEWEY, J.: *The Later Works, 1925 – 1953*. Vol. 10. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1987.
- [15] DEWEY, J.: Logic: The Theory of Inquiry. In: DEWEY, J.: *The Later Works, 1925 – 1953*. Vol. 12. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1986.
- [16] DEWEY, J.: Experience and Existence: A Comment. In: DEWEY, J.: *The Later Works, 1925 – 1953*. Vol. 16. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1989.
- [17] DEWEY, J.: *Škola a společnost*. Praha: Jan Laichter 1904.
- [18] DEWEY, J.: *Demokracie a výchova*. Praha: Jan Laichter 1932.
- [19] DEWEY, J.: *Rekonštrukcia liberalizmu*. Bratislava: Kalligram 2001.
- [20] ELDRIDGE, M.: *Transforming Experience*. Nashville and London: Vanderbilt University Press 1998.
- [21] FOTT, D.: *John Dewey: America's Philosopher of Democracy*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers 1998.
- [22] KREJČÍ, F.: *Filosofie posledních let před válkou*. Praha: Jan Laichter 1918.
- [23] MARTIN, J.: *The Education of John Dewey. A Biography*. New York: Columbia University Press 2002.
- [24] RORTY, R.: Pragmatizmus a filozofia. In: [26].
- [25] ŠMAJS, J.: Pes je zakopán v ontologii. In: TIMKO, M. (ed.): *K problému ontologie kultury*. Brno: Tribun EU 2009, s. 17 – 29.
- [26] VIŠŇOVSKÝ, E. – MIHINA, F. (ed.): *Pragmatizmus. Malá antológia filozofie XX. storočia*. 1. zv. Bratislava: Iris 1998.
- [27] VOROVKA, K.: *Americká filozofie*. Praha: Sfinx 1929.
- [28] WHITE, M. G.: *The Origin of Dewey's Instrumentalism*. New York: Columbia University Press 1943.

Text vznikol v rámci projektov VEGA č. 1/4700/07 a 2/01116/09.

---

prof. PhDr. Emil Višňovský, CSc.
Kabinet výskumu sociálnej
a biologickej komunikácie SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: ksbkemvi@savba.sk

Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK
Odbojárov 10/A
820 05 Bratislava 1
SR